

ENYEDI GYÖRGY
REGIONÁLIS TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA



DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

A TERÜLETI TŐKE KISTÉRSÉGI JELLEGZETESSÉGEI

KÉSZÍTETTE:
JÓNA GYÖRGY

GÖDÖLLŐ
2013

A doktori iskola

megnevezése: Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola

tudományága: Regionális Tudományok

vezetője: Dr. Sikos T. Tamás
egyetemi tanár, MTA doktor
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Témavezető: Dr. Tóth Tamás
egyetemi docens
Gazdálkodás és Szervezéstudományok PhD
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Társ témavezető: Dr. Sikos T. Tamás
egyetemi tanár, MTA doktor
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Az iskolavezető jóváhagyása		Az témavezető jóváhagyása

1. Bevezetés

A területi tőke fogalma közel egy évtizede jelent meg a modern regionális tudomány terminológiai rendszerében. Jelentése napjainkra kezd kikristályosodni, egyértelművé válni, ám fogalmi komponensei még képlékenyek, gyakran változnak, definíciós megközelítései között gyakran mutatkoznak tartalmi átfedések, illetve eltérések. A területitőke-paradigma bevezetésére és kiterjesztésére azért van szükség, mert számos empirikus és elméleti munka alátámasztja, hogy adott térség értékének megállapításánál nem csak a materiális tőkét, hanem a láthatatlan tőkét is figyelembe kell venni (ENYEDI, 1990). A fizikai (termelt tőke, pénztőke, reáltőke, stb.) és az immateriális (területi miliő, mentalitás, lokális bizalom, kapcsolati háló, kultúra, bottom-up típusú klaszterek közötti integráció, attitűd, tradíciók, habitus, helyi identitás, stb.) tőkekomponenseket egy új kategóriával, a területi tőke fogalmával lehet mérhetővé tenni, elemezni.

A disszertáció keretein belül célom az, hogy a területitőke-koncepció teoretikus háttéréről szóló irányzatokat, felfogásokat összegyűjtssem, majd ezeket szintetizálva, logikus keretek között prezentáljam. Ezután a gyakorlatban is alkalmazom, tesztelem az elméletet: a magyarországi kistérségek területi tőkéjét vizsgálom 2004 és 2010 között. Longitudinális kutatásomban arra keresem a választ, hogy ebben a periódusban:

- a területi tőke és annak hét eleme (kapcsolati tőke, kulturális tőke, gazdasági tőke, intézményi tőke, infrastrukturális tőke, társadalmi tőke, humán tőke) hogyan oszlott meg kistérségenként,
- a területi tőke mértéke és növekedésének üteme idővel miként változott (vagyis a kistérségi szintű egyenlőtlenségek alakulását is feltérképezem),
- az alacsony területitőke-ellátottsággal rendelkező kistérségek átlagos évi növekedési tendenciája gyorsabb volt-e, mint a magasabb területi tőkével rendelkező kistérségeké (volt-e konvergencia, felzárkózás), illetve
- az egyes tőketípusok milyen erősen határozták meg a területi tőke változását országos és kistérségi szinten.

A disszertációban az irodalmi áttekintés című fejezetben a regionális gazdasági növekedési elméleteket, majd az endogén növekedéseméletből kiindulva a területi tőke fogalmi elemeit, osztályozását, modelljeit, definíciós kísérleteinek eredményeit mutatom be. Emellett a területi tőke jelentését, funkcióit, újítási lehetőségeit, legfőbb jellemzőit, deskriptív és normatív

fogalmi megközelítéseit, (re)konverziós stratégiáinak lehetőségeit, valamint a fejlesztéspolitikai célok kialakításánál gyakran alkalmazott metodikai eljárásának (MAcroeconomic, Sectoral, Social and Territorial – MASST-modell) sajátosságait tekintem át. Jelezni szeretném, hogy a MASST kutatás-módszertani modellt egyre kevésbé alkalmazzák nemzetközi vizsgálatokban, ennek prezentációját azért tartom fontosnak, mert – bár teljes egészében én sem használom – néhány metodikai lépést adaptáltam belőle. Ezt követően az OECD (2001), TÓTH B. I. (2010, 2011b) és CAMAGNI (2009b) által konstruált területi tőke definíciós modelljeit, majd a területitőke-paradigmán alapuló nemzetközi empirikus kutatások módszertanát, eszközrendszerét és eredményeit vázolom fel. Összesen 15 ilyen vizsgálatot prezentálok, kizárólag azokkal foglalkozom, melyek explicit formában, direkt módon a területitőke-konceptió alapján készültek. Itt kell kiemelni, hogy kivétel nélkül, mindegyik kutatás a Camagni-féle definíciós modellje alapján készült, ami bizonyítja, hogy ez nem csak teoretikusan, hanem empirikusan is tesztelt, az elméleten túl a gyakorlati életben is helytálló. Empirikus kutatásomban én is a Camagni-féle területitőke klasszifikációt alkalmazom.

Az anyag és módszer című részben az idősoros kutatásom során alkalmazott módszertani eljárások lépéseit mutatom be. Ez a fejezet három részből áll: (1) az adatbázis létrehozása, (2) az indexalkotás folyamata és (3) az elemzés során alkalmazott eljárások bemutatása. Elsőként a hiányzó adatokat becslés útján pótoltam, majd *Q-típusú* a priori főkomponens-analízissel a változók közötti multikollinearitást kiszűrtem, és így a változók számának statisztikailag is elfogadható mértékű csökkentése megtörtént. Ennek eredményeképpen egy *62.118* (51 indikátor, 174 kistérség, 7 év szorzata) cellából álló adatbázist hoztam létre, ez a nyers adatbázisom. Az indexkészítés során a területitőke-kutatásokban általánosan elfogadott, úgynevezett min-max módszerrel standardizálom adataimat, ezzel azonos vetítési alapot alkotok. Mivel a különböző regionális potenciálok kölcsönösen hatnak egymásra, ezért egy újszerű eljárással, a *szűk keresztmetszetekért történő büntetés módszerével* (penalty for bottleneck – PFB) pontosítom, korrigálom adataimat. Ezt a területitőke-vizsgálatokban eddig még nem használták, inkább az innovációs rendszerek területi hatásánál vezették be. Azért tartom fontosnak használni ezt a módszert, mert logikusan illeszkedik a területi tőke elméleti háttéréhez, a Camagni-féle fogalmi megközelítésével szinkronban van.

Az eredmények című fejezetben kutatási eredményeimet foglalom össze. Céлом tehát az volt, hogy a magyarországi területi tőke kistérségi szintű megoszlását, felhalmozását, valamint sajátosságait megvizsgáljam 2004 és 2010 közötti hét éves periódusban. A kistérség nem minden európai uniós tagállamban ismert, ám Magyarországon elfogadott és gyakran vizsgált

területi egység. Ez a LAU1 (Local Administrative Units) területi egység, ami a korábbi NUTS-4 területi szintnek felel meg. Kutatásomban a területi tőkének 7 komponensét (gazdasági-, infrastrukturális-, intézményi-, humán-, társadalmi-, kapcsolati- és kulturális tőke) különböztetem meg. Először ezek egyenkénti longitudinális elemzését, majd összesített értékük, a területi tőke időbeli megoszlásának területi alakulását mutatom be. Részletesen leírom, hogy a területi tőke növekedésének üteme a válság előtt (2004-2008) és a válság első 2 éve alatt (2009-2010) hogyan alakult. Ezt követően arra keresem a választ, hogy a területi tőke értékét mely tőketípus, milyen mértékben határozta meg 2004 és 2010 között. Ezzel a területi tőke belső szerkezetének, struktúrájának leírására nyílik lehetőség. Ez az eljárás lehetőséget teremt arra, hogy a területitőke-koncepció teoretikus háttérét gyakorlati ismeretekkel bővítsem. Végül, a területi tőke ingadozásait meghatározó okait vizsgálom. Megnézem, hogy kistérségenként melyik alindex és indikátor(ok) módosulásával magyarázható a szubrégió területi tőkéjének növekedése, illetve csökkenése. Így a trendek vázolása mellett a háttértényezők megismerésére is lehetőség nyílik.

2. Anyag és módszer

A korábbi nemzetközi kutatási gyakorlatot követve, a Camagni-modellje biztosítja empirikus kutatásom elméleti háttérét. A területi tőkének hét elemét különböztetem meg (gazdasági tőke, infrastrukturális tőke, intézményi tőke, humán tőke, társadalmi tőke, kapcsolati tőke, kulturális tőke), ezek indikátorait az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszerből (TEiR) gyűjtöttem össze.

Annak érdekében, hogy a változók közötti multikollinearitást kiszűrjem *Q-típusú a priori főkomponens-elemzést* (továbbiakban főkomponens-elemzés) végeztem. Csak azokat az indikátorokat tartottam meg végül, melyeknek a KMO-kritériumértéke (Kaiser-Meyer-Olkin) és az MSA (measure of sampling adequacy) értéke mind évben 0,5 felett volt. A KMO érték segít annak megítélésében, hogy változóim mennyire alkalmasak a faktoranalízisre (BELUSZKY-SIKOS, 1979). Az MSA értékkészlete 0 és 1 közötti, azt mutatja, hogy adott változó milyen szoros kapcsolatban van a többi változóval. Az MSA változónkénti értékkel, a KMO pedig az összes változóval összefüggésben lévő értéket prezentál egyidejűleg. Az azonos dimenzióba tartozó indikátorkészlet statisztikai kialakítása során kiestek a 0,3 alatti kommunalitás értékkel rendelkező változók (SAJTOS-MITEV, 2007 270.p.). A 7 faktor 7 évre összesített varianciája 79,228%, mely túllépi a minimálisan elvárt 60%-os varianciahányadot, a Maximum-likelihood módszer a 7 faktoros vizsgálati modell esetében is elfogadható illeszkedési értéket mutatott minden évben (részletesebb adatokat lásd az 1. táblázatban).

Év	Főkomponensek száma	KMO	Szignifikancia szint	Megmagyarázási arány
2004	7	0,711	0,000	71,452%
2005	7	0,763	0,000	82,579%
2006	7	0,757	0,000	78,418%
2007	7	0,801	0,000	84,618%
2008	7	0,812	0,000	78,285%
2009	7	0,809	0,000	79,316%
2010	7	0,825	0,000	80,349%
Átlag	7	0,782	0,000	79,288%

1. táblázat: A főkomponens-elemzés alkalmazhatóságának néhány fontosabb adata

Forrás: saját számítás

A főkomponens-analízis során a területitőke-vizsgálatokban gyakran alkalmazott a priori kritérium módszerével meghatároztam a főkomponensek

számát (CAPELLO-FRATESI, 2013; CASI-RESMINI, 2012; CARAGLUI-NIJKAMP, 2008a; TÓTH B. I., 2011a). Camagni empirikus kutatásában kiemeli, hogy elméleti modelljét 7 tőkefajta (produktív, kognitív, társadalmi, kapcsolati, környezeti, településszerkezeti, infrastrukturális) definiálásával lehet adekvát módon mérni (BRASILI-SAGUATTI-BENNI-MARCHESE és mtasi, 2012 idézik: CAMAGNI-DOTTI, 2010). Tehát a területitőke-konceptió iránymutatása indokolja az a priori metódus használatát. Vizsgálatomban én is ezt a 7 dimenziót, tőketípust különböztettem meg az ajánlások alapján, melyek aggregált formában adják meg a területi tőke értékét.

Végül, a főkomponens-elemzés során egy 62.118 (51x174x7) cellából álló mátrixot hoztam létre. Ez azt jelenti, hogy az 51 alindexet 7 indexbe csoportosítottam, majd ennek a 7 indexnek az aggregálásával számolható ki a területi tőke értéke.

Ezt követően a változókat standardizáltam. Mivel a területi potenciálok kölcsönösen is meghatározzák egymást, ezért a mérésnél ezt is figyelembe kell venni. Ennek érdekében a szűk keresztmetszetekért történő büntetés módszerét (penalty for bottleneck) alkalmaztam. Ez egy új eljárás, a területitőke-vizsgálatokban eddig ezt a módszert még nem használták, én alkalmazom ezt először. A módszer gyakorlati alkalmazása egyszerű. Elsőként a standardizált indikátorokat nagyság szerint sorba rendezzük (RAPPAL-SZERB, 2011 5.p.):

$$0 \leq X_1 \leq X_2 \leq \dots \leq X_k \leq 1$$

Ezután minden indikátorból a hozzátartozó legkisebb mutató értékét kivonjuk, majd hozzáadunk 1-t, logaritmusos függvény alkalmazásával a korrigálandó értéket megkapjuk (BAJMÓCY, 2012 21.p.), vagyis:

$$K_i = \ln[1 + (A_i - \min_a)]$$

itt a „K” a korrigáló tényezőt, az „A” a korrigálandó alindexet, a „min” pedig a kistérség legkisebb értékét jelöli. A korrigált alindex értékét úgy kapható meg, hogy minden standardizált értékből kivonom a korrigáló tényező értékét, azaz:

$$A_i^x = A_i - K_i$$

Utolsó lépésben minden korrigált változót elosztom az alindexek számával, így megkapom a területi tőke összesített indexének értékét (Összesített Index

- ÖI), melynek értéktartománya változatlanul 0 és 1 közé esik (BAJMÓCY, 2012 21.p.):

$$\text{ÖI}_{tc} = \frac{\sum_{i=1}^n A_i^x}{n}$$

A büntetőfüggvény akkor helyes, ha a változtatott értékek átlaga nem nagyobb, mint az eredeti, büntetőfüggvény nélküli értéké, vagyis (RAPPAI-SZERB, 2011 6.p.):

$$kx_1 + \sum_{i=1}^k f(x_i - x_1) \leq \sum_{i=1}^k x_i$$

$$x_1 + \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k f(x_i - x_1) < \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k x_i$$

3. Eredmények

Vizsgálatomnak elméleti és empirikus eredményei is vannak. Elsőként az elméleti részt mutatom be. Itt a területitőke-konceptió fogalmi megközelítéseit foglalom össze.

3.1. Teoretikus eredmények

3.1.1. Az OECD definíciós modellje

Elsőként az OECD (2001) Territorial Outlook című jelentésében definiálták és alkalmazták a területi tőke koncepcióját (2. táblázat). Bár kezdeti, kísérleti meghatározás volt, mégis ma is jól használható, időtállóan bizonyul, logikája, tartalma, rendszerezése későbbi szisztémákban fellelhetők.

Fizikai tényezők	Láthatatlan összefüggések	Intangibilis tényezők
<ul style="list-style-type: none">• Földrajzi fekvés,• Terület nagysága,• Termelési tényezőkkel való ellátottság,• Klíma,• Tradíciók,• Természeti erőforrások,• Életminőség,• Méretgazdaságossági előnyök	<ul style="list-style-type: none">• Hallgatólagos megállapodások,• Szokások és informális szabályok, melyek lehetővé teszik a gazdaság szereplői számára az együttműködést bizonytalan feltételek között is,• Szolidaritás,• Kölcsönös segítségnyújtás,• Az új gondolatok elfogadása kisebb közösségekben	<ul style="list-style-type: none">• Intézmények,• Szabályok,• Szokások,• Maguk a termelők,• Kutatók,• Helyi politikusok, illetve ez utóbbi két aktor valamilyen kombinációjának eredménye, ami együtt egy bizonyos kreativitást és újítást tesz lehetővé

1. táblázat: A területi tőke forrásai az OECD szerint

Forrás: saját szerkesztés az OECD (2001 15.p.) alapján.

A modell a területi tőke fogalmának három szegmentumát különíti el, a látható tényezőket, a láthatatlan összefüggéseket és a megfoghatatlan tényezőket. E három kategória egymástól elválaszthatatlan, csupán elméleti szinten választhatók külön, a valóságban kölcsönösen meghatározzák egymást. Ez a három rész (a természeti és területi tényezők mellett a térség gazdasági szereplőihöz, valamint a lokális társadalom tagjaihoz együttesen hozzárendelhető materiális és intangibilis tőkeelemek) összesítése, aggregálása adja meg a területi tőke értékét. Az OECD mindvégig hangsúlyozza a területi tőke koncepciójában az endogén fejlődés társadalmi, kulturális (történelmi) háttérfeltételeit (OECD, 2001 15-16.p.), melyek

közösen járulnak hozzá a regionális versenyképesség javulásához, a jólét eléréséhez és a regionális fejlődéshez (KUNZMANN, 2011 604.p.; STEIN, 2010). A fizikai tényezők rendszerint relatív, az intangibilis tényezők általában abszolút előnyöket foglalnak magukba (GIFFINGER, 2007 10.p.).

3.1.2. Tóth Balázs István definíciós modellje

TÓTH B. I. a területi tőke kategóriájának látható és láthatatlan szegmentumait különbözteti meg. A látható tőkejavak közé sorolja az előállított, termelt tőkét (produced capital), a pénztőkét (financial capital), valamint a reáltőkét (investment capital). Ezek operacionalizálása viszonylag könnyen elvégezhető a bruttó hazai termék alapján.

TÓTH B. I. szerint a láthatatlan javak fogalmi elemei közé sorolhatók alábbiak:

Intellektuális/szellemi tőke

Az intellektuális és szellemi tőke fogalmi között nincs jelentésbeli eltérés, ezek egymás szinonimái. A svéd SKANDIA (1995) kutatóintézet egyik jelentésében kezdte el újból alkalmazni ezt a tőketípust, ami e kategória reneszánszát eredményezte a társadalomtudományokban. A szellemi tőke mérési módszeréről a svéd RICARDA projekt értekezett.

Humán tőke

Az OECD területi tőkével kapcsolatos dokumentuma szerint humán tőkeként kell definiálni mindazon képességeket, készségeket, tudást és kompetenciát, amely az egyént alkalmassá teszi jólétének megalapozására, illetve fokozására. Egy későbbi dokumentum szerint a humán tőke az „iskolai képzés vagy gyakorlás segítségével karbantartott vagy fejlesztett képességek tárházát jelenti, olyan ismereteket, amelyek bővítik a munkaerő-piaci kínálatot.” (OECD, 2003 25.p.) Vagyis olyan immateriális javak sorolhatók ide, melyek a formális és informális szocializációs folyamatokban szerezhetők meg és a munkaerő-piaci struktúrában jelennek meg eredményei. BOURDIEU (2004 123-125.p.) szerint az iskolai beruházás és annak fiskális, gazdasági megtérülésének, profitrátájának mérése is a humán tőke rendszeréhez kapcsolható.

Pszichikai tőke

MARKMAN (2007) tanulmánya a pszichikai tőke funkcióit elemzi. A humán tőke megszerzése során nem csak lexikális tudás kapható, hanem közben olyan magatartásformák, viselkedésmódok, emóciók sajátíthatók el, melyek

alkalmassá teszik az egyént a magasabb jövedelmek felhalmozásában (írott és íratlan normák megtanulása, protokoll ismerete, stb.).

Kreativitás tőke

A kreativitás tőke organikus módon kapcsolódik a humán- és a pszichikai tőkéhez. A tanulás során az egyén ismereteket halmoz fel, mely kreatív és innovatív ötleteket ad, ami a regionális gazdaságfejlesztés esetében nélkülözhetetlen. MARSH (2008) szerint a területi tőke mérésének alapját képezi a társadalmi, gazdasági, kulturális, intézményi és technológiai innovációk egésze, ezek integrációja. A területi tőke értékét szignifikánsan meghatározza az adott ágazat innovációs teljesítménye.

BATABYAL-NIJKAMP (2010) tanulmánya szerint a kreativitás tőkét CAMAGNI (2008) modelljéből adaptálták. A kreatív tőke jelentéséről több tudományos diskurzus folyik még mindig, GLAESER (2005) hangsúlyozza, hogy elenyésző, vagy épp nincs is különbség a kreatív és a humán tőke között. MARLET-WOERKENS (2007) a kreatív tőke helyét a humán tőke koncepciója közvetlen közelében jelöli ki. A kreatív tőke mérését gyakran az iskolai végzettséggel mérik, ám az előbb idézett kutatópáros empirikus munkájában ettől eltért, a kreatív tőkét nem a formális tudás szerint operacionalizálják. Hangsúlyozzák, hogy a mérnökök, orvosok, egyetemi professzorok magas iskolai végzettsége nem rendelkezik olyan kreativitással, mint a művészek, festők, írók – akiknek nem minden esetben van felsőfokú végzettsége. A kreatív tőke a régió endogén növekedési potenciálja. Ez az új tudás iránti nyitottsággal, innovációk akceptálásával, állandó tanulással halmozható fel.

Tudástőke

STEHR (2002) vezette be ezt a terminust a regionális gazdaságtan rendszerébe. Ez a tőkeelem illeszkedik az előzőkhöz annyiban, hogy a tudásalapú gazdaságok esetében a magasabb kvalifikációt igénylő munkavégzés során ez szükséges. A fejletlen gazdaságokban erre kevésbé van szükség.

Szervezeti tőke

A szervezeti és a kapcsolati tőkét együtt strukturális tőkének is nevezik (SKANDIA, 1995; SVEIBY, 1997). A szervezeti tőke kategóriája TOMER (1987) tanulmányaiban fordult elő elsőként, mely lehet interperszonális és nem személyhez kötött (szervezetek közötti). Kiemelhetők látható és láthatatlan komponensei, „mint az alap- és alkalmazott kutatás, a fejlesztések eredményei, illetve a saját fejlesztésű eszközök értéke, az értékes, már

bevezetett márkanév – illetőleg infrastrukturális eszközök – így a vezetés filozófiája, a szervezeti kultúra, formális és informális kommunikációs rendszerek, kapcsolatok, befektetők, pénzügyi és egyéb hálózatok.” (TÓTH B. I., 2010 69.p.) A szervezeti tőke szervezetfejlesztéssel halmozható fel, illetve reprodukálható, melynek feltétele a humán tőke birtoklása. A szervezeti tőke felhalmozása tehát a humán tőke függvénye.

Kapcsolati tőke

A kapcsolati tőke a SKANDIA csoport szerint megjelenik individuális és kollektív összefüggésrendszerben is. A területi tőke koncepciójában mindkét kapcsolatrendszer egyformán szerepet játszik. Egyesek szerint az interperszonális tőkejavakat nem lehet ide sorolni, csak a személyektől független relációkat (klaszterek, hálózatok, K+F intézményrendszer, stb.). (TÓTH B. I., 2010 69-70.p.) „Capello és Faggiani (2005), illetve Camagni (2008) meghatározása alapján kapcsolati tőkének tekinthetjük a gazdaság egyes szereplői közötti együttműködéseket, sőt a tudástranszfert és a tapasztalatcserét is, nemcsak vállalati szinten, hanem országok, régiók és települések között is.” (TÓTH B. I., 2010 70.p.) Csak a ténylegesen mozgósítható kapcsolati struktúrából szerezhető kapcsolati tőke.

Kulturális tőke

BOURDIEU-höz hasonlóan TÓTH B. elkülöníti egymástól a kodifikált és a tacit tudás hatását a regionális gazdaság szerkezetére vonatkozóan. A kettő egymástól elválaszthatatlan, az innovációs kapacitás szerves része, mely meghatározza a régió endogén forrásait.

Társadalmi tőke

A térszerkezet és a társadalmi tőke között szignifikáns kapcsolat mutatható ki, a társadalmi tőke területileg meghatározott. Társadalmi események, cselekvések térhez kötöttek, ahol a tőkekonverzió majd a felhalmozás megvalósulhat. Az ehhez tartozó társas kapcsolat fenntartása tudatos cselekvést jelent, aminek fenntartása időt és anyagi ráfordítást igényel.

1.1.3. CAMAGNI definíciós modellje

Camagni (2008; 2009b) modelljében a területi tőkének nem kettő (materiális és immateriális), hanem három komponensét (materiális, köztes és láthatatlan tőkejavak) határozza meg.¹ Ezzel a területi tőke még árnyaltabb, diverzifikáltabb jelentését kapjuk meg. Fontos, hogy ezek a szegmentumok nem hierarchikus viszonyban állnak egymással, hanem egymás mellé rendelt,

¹ A disszertációban a köztes, kevert javakat is a láthatatlan tőkeelemekhez sorolom.

komplementer kapcsolatban vannak. A területi tőke kilenc forrását definiálja ebben a modellben, mely alapján elkülöníthetők az abszolút és a relatív versenyképességet meghatározó látható és láthatatlan tőkejószágok (GIFFINGER-GUDRUN, 2010 25.p.; GIFFINGER-HAINDMAIER-KRAMAR, 2010 309.p.). Úgy véli, hogy ez a kilenc területi potenciál határozza meg leginkább a helyi endogén lehetőségeket, ezek aggregálásával definiálható a területi tőke értéke (lásd 3. táblázat).

A modell nemcsak teoretikus, hanem empirikus kutatások keretrendszerét is megadja – a legtöbb területitőke-vizsgálat e szisztéma szerint készült el. Előnye az, hogy a városi, középvárosi, regionális (statisztikai, homogén és nodális régiók egyaránt), metropolisz, fővárosi, nemzeti és nemzetközi szinten is alkalmas a területitőke eloszlásának és felhalmozásának empirikus vizsgálatára (GIFFINGER-SUITNER, 2010 14.p.).

Versengés	Erős verseny (magán javak)	<u>Magán-állótöke állomány</u> <u>Pénzbeli externáliák (hard)</u> <u>Díjköteles javak (kizárólagosság)</u> c	<u>Kapcsolati magán-szolgáltatások:</u> - cégek külső kapcsolatai - K+F eredmények transfere <u>Egyetemi spin-off-ok</u> i	<u>Humán töke:</u> - vállalkozókészség - kreativitás - magán know-how <u>Pénzbeli externáliák (soft)</u> f
	(club javak) (kevert közjavak)	<u>Tulajdonosi hálózatok</u> <u>Kollektív javak:</u> - tájkép - kulturális örökség b	<u>Kooperációs hálózatok:</u> - stratégiai szövetség a K+F-ben és tudásban - PPP a szolgáltatásokban és tervezésben <u>Természeti és kulturális erőforrások kormányzása</u> h	<u>Kapcsolati töke:</u> - együttműködési képesség és kollektív tevékenység - kollektív kompetenciák e
	(közjavak) Gyenge verseny	<u>Források:</u> - természeti - kulturális <u>Társadalmi állótöke</u> - infrastruktúra a	<u>Ügynökségek a K+F transzferére</u> <u>Befogadás az új eszközök iránt</u> <u>Agglomerációs és körzeti előnyök</u> g	<u>Társadalmi töke. (önkéntes részvétel):</u> - intézmények - magatartásminták, modellek, értékek - bizalom, reputáció d
	Tárgyi javak (hard)	Vegyes javak (hard + soft)	Nem-tárgyi javak (soft)	

2. táblázat: A területi töke komponenseinek elméleti klasszifikációja

Forrás: Camagni (2009b 123)

A továbbiakban ezt a struktúrát Camagni-féle területitőke-modellnek, röviden Camagni-modellnek nevezek a disszertációban. Mint látható, a modell 9 területi forrást definiál a versenyképesség, a tulajdon és tárgyiasultság viszonyában. Ez a 9 területi potenciál empirikus és elméleti kutatásokban

tőketípusokba sorolható, melyek összessége adja meg végül a területi tőke értékét.

A területitőke-rendszertanban kiemelt jelentősége van a pénzügyi forrásoknak, a műszaki infrastruktúrának, a humán erőforrásnak, a helyben található és állandóan fejleszthető piacképes tudásnak, a kapcsolati hálónak, a tárgyi és történelmi örökségnek, mely a térségi identitás meghatározója is egyben.

A modell négy sarkában azok az elemek találhatóak, melyek a regionális növekedés klasszikus forrásainak tekinthetők. A középső keresztet alkotó egységek a komplex innovációs teljesítményekért felelősek, vagyis a tudásteremtés és tudás felhalmozásában játszanak fontos szerepet, szerinte ezek pozitív externáliákként is értelmezhetők (CAMAGNI, 2009a 7.p.).

A továbbiakban arra keresem a választ, hogy melyik kilenc területi potenciált különbözteti meg Camagni, és ezeket hogyan konceptualizálja.

A) Közjavak és források

Ebbe a kategóriába Camagni szerint a térségben található materiális tőkék és infrastruktúra sorolható. Ez a térség gazdasági vonzerejének egyik fundamentuma. Ennek kihasználását torzíthatja a földhasználati díj emelése, az amortizáció és a termőföld környezetszennyező kihasználása. Ezeket decentralizált szabályozással korrigálni lehet, esetleg büntetések kiszabásából befolyt forrásokkal a kárt helyre lehet állítani.

B) Köztes, vegyes rivalizáló javak

Azok a magán- és köztulajdonban lévő tőkeformák vannak ebben a csoportban, amelyek a műszaki berendezések, kommunikációs rendszerek, úthálózat és a kulturális örökségek részét képezik. Ha a lokális térben a kulturális örökség funkciója erős, akkor a helyi identitás és kötődés is fontossá válik, a gazdasági és társadalmi interakciók javulnak, olyan területi milió alakul ki, mely a gazdasági növekedést direkt módon vagy áttételesen ösztönzi.

C) Privát állandó tőke és tőkehasználatidíj-köteles javak

Már tradicionálisan ide tartozó elem a privát állandó tőke. Hosszú távon olyan regionális környezet megteremtése a cél, hogy a régióban maradjon, esetleg halmozódjon ez a tőkefajta. Ehhez számos jogi, társadalmi és gazdasági feltételrendszernek rendelkezésre kell állnia. A privát tőke akkor nem vándorol el, ha olyan terméket állítanak elő, mely illeszkedik a

térségben fellelhető fizetőképes kereslethez. A tőkehasználatidíj-köteles javak közé azok tartoznak, melyek a közösségi tulajdon részét képezik és igénybevételi vagy használati díjat vetnek ki rájuk azért, hogy ebből fedezzék működtetésük révén kialakult amortizációjukat, valamint fenntartási és működési költségeiket.

D) Társadalmi tőke

A regionális tudományban a társadalmi tőke fogalmát szinte már tradicionálisan BOURDIEU (2004), PUTMAN (2000) és COLEMAN (1988) munkái alapján definiálható. A társadalmi tőke csupán a mozgósítható humán kapcsolatokat mutatja, a kreatív tőke a társadalmi tőke egyik létrehozója. Csakúgy, mint a többi fogalmi megközelítésben, CAMAGNI is az immateriális tőkejavak közé sorolja a társadalmi tőkét. Ez létrejöhet közösségek vagy vállalatok között, mindkét esetben – egyszer direkt, egyszer indirekt formában – gazdasági haszon érhető el általa. Ez olyan tőkeelem, mely kohéziós erőt, szervező elvet alkot a régióban, vagy akár az interregionális gazdasági, intézményi és társadalmi viszonyrendszerben. Magába foglalja a társadalom írott és íratlan normáit, melyek hatást gyakorolnak a gazdasági szereplők közötti interakciók intenzitására és minőségére. A piaci eredményességnek nagy lendületet adhat a társadalmi tőke, hiszen az innovációs potenciál javulásához a formális és informális kommunikációs csatornák alkalmazása nélkülözhetetlen. A szerző szerint a társadalmi tőke közgazdaságtanilag kvantifikálható a térgazdasági folyamatokra gyakorolt hatása alapján, ami elsősorban a gazdasági és társadalmi kapcsolatokban megjelenő bizalomban manifesztálódik. Ha ez a bizalom kialakul az érintett szereplők között, akkor az olyan kedvező gazdasági miliót teremt, ami vonzóbbá teszi az adott régiót a többi vállalkozás számára, nőhet a foglalkoztatás, a kibocsátás.

A regionális tudományban a társadalmi tőke a társadalmi integrációt jelenti, mely a gazdasági fejlődés egyik feltétele. BOURDIEU (2004) szerint a társadalmi integráció az egyén közösséghez való tartozását, a társadalomba való beilleszkedésének sikerét méri; a csoporthoz való tartozás már önmagában profitot hoz létre. „A társadalmi tőke azon aktuális és potenciális erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismertségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült viszonyai tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak, vagy másként kifejezve, olyan erőforrásokról van szó, amelyek az egy csoporthoz való tartozáson alapulnak.” (BOURDIEU, 2004: 130)

A bizalom mint gazdasági faktor nem csak a regionális gazdaságtanban bukkan fel egyre többször, hanem a makrogazdasági elemzésekben is. A két

megközelítés között az eltérés csupán annyi, hogy a regionális gazdaságtanban a bizalmat, mint láthatatlan tőkejóságot társadalmi tőkének nevezzük. A továbbiakban a makrogazdasági eredmények adaptációját végezzük el regionális gazdaságtani konstellációba ágyazva.

A bizalom nem csak a hétköznapi életet, hanem a gazdasági folyamatokat is meghatározza (HODOSI, 2011). A bizalom akkor jelenik meg a regionális gazdasági folyamatokban, ha a gazdasági szervezetek vagy üzletfelek között bizalmi viszony jön létre, ezáltal csökkenti az adminisztrációs (azon információk összegyűjtéséből származó kiadások, melyeket akkor is összegyűjtenének, ha jogszabály nem kötelezné erre a feleket) és tranzakciós költségeket (azon információk összegyűjtéséből származó kiadások, melyeket akkor gyűjtenek össze, amikor jogszabály kötelezi a feleket erre). A bizalom lehetővé teszi, hogy ne legyen szükség jogi, etikai normák kikényszerítésével foglalkozó intézményekre. A bizalom könnyebben létrejön a térbeli, társadalmi és kulturális közelségben élők között. A bizalom egy olyan kooperációs magatartásminta, mely során az interperszonális viszonyban a gyanakvás mérséklődik, vagy akár eltűnik. Az individuális vagy gazdasági mikroszervezetek közötti bizalomnak árcsökkenítő funkciója van. Ennek egyik igazán szembetűnő és ritka példája volt az újkori gyémántkereskedelem, ahol a zsidó kereskedők nem írtak alá szerződéseket, formális adminisztrációt nem vezettek magas kiadásokkal, hanem egy kézfogással elintéztettek, véglegesnek vették a cserét. Ez a bizalmi nexus minimalizálta az üzleti folyamattal járó kiadásokat. Ez az üzletmenet ritka, de jól prezentálja a bizalom szerepét a gazdaságban.

A bizalmi viszony determinánsai különböznek mikro- és mezoszinten. Mikroszinten négy faktor határozza meg: személyes megjelenéssel járó benyomások, a másik fél reputációja, előzetes sztereotípiák, másik ellenőrizhetősége. A vállalatok közötti bizalmi viszony kialakulásáért és reprodukciójáért felelős tényezők: a cégek közötti kapcsolat kialakulásának története, a partnercég tulajdonságai, a menedzsment és az alkalmazottak viszonya, a munkavállalók habitusa, attitűdje. Emellett fontos még a „vállalat struktúrája, irányítási formája és a személyzet összetétele.” (HODOSI, 2011 77.p.)

Ki kell emelni, hogy a bizalom nem rövid-, hanem hosszú távon térül meg, ez stratégiai befektetésként is felfogható. Mivel a bizalmat nem lehet hirtelen, hanem csak hosszabb távon megteremtteni, ezért inkább közép- vagy hosszú távon lehet a hozadékát realizálni. Sőt, a kapcsolat elején, a bizalmi struktúra megalapozásánál inkább többletköltségek adódnak, nem profit. Gondoljunk csak arra, hogy a viszony megteremtése, ápolása, fenntartása pénzt és időt

követel, ennek finanszírozása egy későbbi időpontban fog csak előnnyel jární (TÁTRAI 2003).

A bizalom gazdasági funkciója a kereslet-kínálat aspektusából is elemezhető. A SCHELLING (1963) által konstruált tiszta közös érdek (pure common-interest) kategóriájával leírható összefüggésrendszer figyelhető meg. Ez azt jelenti, hogy a „tiszta közös érdek foglalja magában a bizalomra épülő, teljes együttműködési szituációt, melyet a teljesen azonos célok összessége jellemez, s mely során mindenkinek ugyanaz a kifizetése.” (HODOSI, 2011 77.p.).

E) Kapcsolati tőke

A kapcsolati tőke a gazdasági szereplők kooperációjában nyilvánul meg, amit a köztük lévő információcsere hatékonysága határoz meg. A kapcsolati tőke – az előző tőkejósággal összefüggésben – három vonatkozásban is megjelenik: egyrészt csökkenti a bizalmatlanságot a gazdasági döntések során, másrészt a kollektív tanulás, a lexikális és nem-lexikális ismeretek és tapasztalatok felhalmozásával a munkaerő-piaci feltételek javulnak. Harmadrészt, a regionális kollaborációval a gazdasági szereplők közötti interakcióban minőségi javulás érhető el, az informális kapcsolatok erősödése közös érdekképviselést, a klaszteresedés lehetőségét is jelenti, amely komoly előnyként fogható fel a globalizáció viszonyrendszerében (AFFUSO-CAPELLO-FRATESI, 2011; CAPELLO-FRATESI, 2010).

A regionális érdekközösség, az általános erkölcs és a közös nyelv alapján olyan lokális miliő formálódik, amely stratégiai gazdasági előnyöket is garantálhat. Az információáramlás is gyorsabb ilyen térszerkezetben, ami koordinációs mechanizmusain keresztül kedvezően hat a régió piaci folyamataira. Ez szervezi többnyire a helyi gazdasági egységek kollektív cselekvéseit, a felesleges információkat szelektálja a gazdasági döntések során, a kollektív tanulással a piaci igényeknek megfelelő ismereteket és kompetenciákat sajátítanak el.

F) Humán tőke

Az endogén növekedésemélet szerint a regionális gazdasági folyamatokban a humán tőkejavak primer szerephez jutnak, mert a térség helyi erőforrásait és attraktivitását egyszerre fejlesztik. Az együttműködésre való hajlandóság, a vállalkozói szellem, a kreativitás és a piaci szereplők közötti konzultáció tartozik ide.

G) Ügynökségek a K+F transferekre

A regionális gazdasági egységek közötti társadalmi tőke gazdasági tőkévé transzformálható. Ebből a későbbiekben „bottom-up” típusú klaszterek is kialakulhatnak, melyek a regionális gazdasági fejlődés meghatározó elemeivé, motorjaivá válhatnak. A közelségből származó hatékonyabb összeköttetés, az urbanizációs és agglomerációs előnyök a helyi érdekérvényesítés javulását eredményezik. Az információcsere gyorsaságában és pontosságában válik mindez mérhetővé. A globalizált világgazdasági struktúrában a régiók az állandó változásokhoz akkor tudnak alkalmazkodni, illetve azokat saját előnyükre alakítani, ha olyan fogadókészséget, mentalitást, attitűdöt alakítanak ki, mely őket erre a nyitottságra alkalmassá teszi, abszorpciós (adott entitással összefüggő felszívóképességet jelenti) képességüket javítja.

H) Kooperációs hálózatok

Camagni fogalmi modelljében ez a szegmentum áll középen – nem véletlenül. A modell centrumában álló tőkeelem integrálja a magán- és kollektív tulajdonban lévő, valamint a materiális és láthatatlan tőkejavakat. A gazdasági fejlődés tényezőit adott térségben kooperációs hálózatok strukturálják, melyek – többek között – redisztribúciós és allokációs funkciót töltenek be a tudás és a K+F intézményrendszerével, melyek a piaci és kormányzati kudarcok (STIGLITZ, 2000) korrigálásában is egyre nagyobb szerepet vállalnak. Empirikus elemzések arra a következtetésre jutnak, hogy a kooperációs hálózatok jellemzően városokban, speciális szocioökonomiai csoportokban, vagy klaszterek által lefedett térségekben jönnek létre leggyorsabban, ahol a lokális társadalom tagjai formális és tacit tudásának redisztribúciója megvalósul (GIFFINGER- STALLBOHM, 2009 5.p.).

I) Kapcsolati privát szolgáltatások

A gazdasági egységek a piac spontán automatizmusai révén is kialakíthatnak egymással kapcsolatot, ám tudatosan is kezdeményezhetnek nem-piaci alapú viszonyokat (például egyetemekkel, kutatóhelyekkel), melyekből profitot realizálhatnak a térségben. Az ilyen kollaboráció általában stratégiai fejlesztések sorába illeszthető, hosszú távú befektetést jelent, ám magas megtérülése várható.

3.2. Empirikus eredményeim

A területitőke-javak nemzetgazdasági szinten a gazdasági krízis előtti 5 évben harmonikus növekedést mutattak kistérségenként, az évenkénti átlagos növekedési 0,53% volt. A gazdasági válság első két évében nemzetgazdasági

szinten a területi tőke évenkénti átlagos növekedési üteme 0,89% lett, ami 0,36 százalékpontos fejlődést jelent. A magyarországi kistérségek területitőke-növekedése tehát nem állt meg a válság első két éve alatt, elenyésző mértékben nőtt. A válság első évében (2009) relative nagy visszaesés volt kimutatható, amit 2010-ben enyhe korrekció követett.

A válság előtti és alatti növekedési teljesítmények összevetésénél látszik, hogy a hazai kistérségek területitőke-felhalmozása hullámzott, kiderült, a válság két éve alatt 0,36 százalékponttal javult teljesítménye az előző 5 évhez képest. Ugyanezt támasztják alá a bázisviszonszámok is: a magyarországi kistérségek területitőke-állománya (egy kisebb hullámvölgygel 2005-ben és egy kisebb stagnálással 2009-ben) dinamikusán nőtt 2004 és 2010 között. 2005-re kismértékű csökkenés volt megfigyelhető, ám utána erőteljes növekedés indult. A legnagyobb arányú bővülés 2005 és 2006 között volt.

A területi tőke megoszlása után a kistérségek felzárkózását, konvergenciáját vizsgáltam. Arra kerestem a választ, hogy az alacsonyabb területi tőkével rendelkező kistérségek gyorsabban növekedtek-e, mint a fejlett, magas területitőke-ellátottsággal rendelkező kistérségek. Ezt a jelenséget a regionális tudományban konvergenciának nevezzük. E kérdés megválaszolására több komponensből álló kontingenst választottam. Először a 20 legmagasabb és 20 legkisebb területitőke-ellátottsággal rendelkező kistérség évenkénti átlagos növekedési ütemét hasonlítottam össze a válság előtti és a válság alatti kontextusban. Eredményeim szerint a 20 legmagasabb területi tőkével bíró kistérség közötti éves átlagos növekedés messze magasabb volt minden évben, mint a 20 legalacsonyabb területi tőkével rendelkező kistérség esetében. A 20 legmagasabb területi tőkével bíró kistérség 7 év alatti mértani középpel mért éves növekedési átlaga 4,83% volt, míg ez a 20 legalacsonyabb területi tőkével rendelkező kistérség esetében a csökkenés 4,75% volt. A kettő között 9,58 százalékpont a különbség. Ha időszaki bontásban (tehát a válság előtti és alatti periódust) vizsgáltam ugyanezeket az arányokat, akkor sem láttam lényegi különbséget.

Az előzőktől eltérő eredményt kaptam, ha nem a 20, hanem a 40 legmagasabb és legkevesebb területitőke-értékkel rendelkező kistérség növekedési arányát hasonlítottam össze. Eszerint, a 40 legkisebb területi tőkével rendelkező kistérség átlagos évi növekedési üteme 0,24%-os volt, míg a 40 legfejlettebb kistérség nem nőtt, hanem zsugorodott 2,26%-kal. A tendencia az előzőhöz képest megfordult. A felzárkózás, a konvergencia ebben a konstellációban kimutatható, de ez csak úgy alakulhatott ki, hogy a fejlettebb kistérségek zsugorodtak, a legrosszabb pozícióban lévők pedig minimálisan nőttek. A területi diverzifikáció mérséklődése tehát

statisztikailag mérhető, ám deklasszálódás, és nem a felfelé irányuló mobilitás miatt.

A hitelválság hatása 2009-ben a főváros területitőke-koncentrációját elhanyagolható mértékben érintette: területitőke-értéke 0,3826-ról 0,3819-re csökkent. Ez elenyésző csökkenésnek tekinthető. A második évben azonban (2010. végére) 9,65%-kal csökkent területi tőkéje 2009-hez képest, de még így is megőrizte vezető helyét. Az előzőkkel összevetve megállapítható, hogy a válság előtti 5 év alatt felhalmozott területi tőkéjének majdnem felét Budapest a 2010-es évben elveszítette.

Végül, utolsó kérdésem az volt, hogy a területi tőke értékét mely tőketípus, milyen mértékben határozta meg 2004 és 2010 között. Ezt korrelációelemzéssel állapítottam meg. Ezzel nemcsak empirikus, hanem teoretikus formában is pontosítottam a hazai területi tőke szerkezetére vonatkozó ismereteinket. Talán nem is nagyon meglepő, hogy a területi tőkét a vizsgált 7 év alatt a kapcsolati tőke és a kulturális tőke határozta meg, legkisebb befolyással az infrastrukturális tőke és a társadalmi tőke volt. Az immateriális tőkeelemek területi hatása tehát jelentős volt 2004 és 2010 között Magyarországon.

Azok a kistérségek tudták bármilyen mértékben javítani területi tőkével mért pozíciójukat, melyek kapcsolatrendszerüket, kulturális sémákat és tudásbázisukat egyszerre tudták fejleszteni és integrálták a regionális gazdasági folyamatokba; ahol a kulturális gazdaság háttérfeltételei erősödtek.

3.1. Új tudományos eredmények

(1) A disszertációban számos újszerű teoretikus és empirikus eredmény született. Mivel a területitőke-paradigma csupán bő egy évtizede került a modern regionális tudományba (tudománytörténeti szempontból ez nagyon rövid időnek tekinthető), ezért definíciós megközelítései több tanulmányba, kézikönyvbe, tanulmánykötetbe voltak szétszórva megtalálhatók. *A disszertációba a definíciós kísérleteket, kidolgozottabb fogalmi modelleket gyűjtöttem össze, ezeket szintetizáltam és egységes, rendszerezett logikai keretbe foglaltam.* Erre eddig még egy nemzetközi vagy hazai tudományos munka sem tett kísérletet.

(2) *Empirikus vizsgálatom témája, területi szintje, időbelisége is újszerű a hazai és nemzetközi felmérések vonatkozásában.* A területi tőke nemzetközi vizsgálatainak bemutatásánál kiderült, hogy eddig kizárólag keresztmetszeti kutatásokat végeztek, melyek általában 1999-2005 (néhány esetben 2001-2005) közötti adatbázison alapultak. A disszertációban bemutatott kutatás az eddig prezentáltakkal szemben mélyebb, részletesebb információkat

szolgált. Ugyanis, itt a 2004 és 2010 között – tehát mind a 7 évet bevonva – vizsgáltam meg a területi tőke jellemzőit kistérségi és országos szinten. Látható, elemzési egységeim (kistérség) sokkal kisebbek, mint a korábbi nemzetközi kutatásoké, így sokkal plurálisabb, pontosabb eredményeket kaptam, a területi folyamatok mélystruktúráiba is betekintés nyerhető. A kauzális viszonyok alakulása is leírhatóvá vált, hiszen longitudinális vizsgálatot végeztem (TÓTH T., 2010).

(3) Alkalmazott kutatás-módszertanom is teljesen újszerűnek nevezhető. Bár a nemzetközi területitőke-vizsgálatok metodikai rendszerére épül, legnagyobb részét innen adaptáltam, mégis némi kiegészítéssel éltem, ugyanis a min-max standardizálás után a *szűk keresztmetszetekért történő büntetés módszerét* (penalty for bottleneck) *is alkalmaztam* a kistérségek területi tőkéjének megállapításánál. Ezzel a területi potenciálok egymásra való kölcsönhatását is figyelembe vettem az adatok aggregálásán túl. A területi tőke értéke tehát nem csak az egyes alindexek aggregálásából áll, hanem, ezen túlmenően, az alindexek egymással való kapcsolatát, kölcsönhatását is figyelembe vettem ezzel a módszerrel. *Ezt az eljárást eddig területitőke-kutatásokban nem alkalmazták.*

(4) A területitőke-kutatás során számos új, továbbgondolásra alkalmas eredményt kaptam. Rávilágítottam, hogy a válság első éve (2009) volt a legnehezebb nemzetgazdasági szinten, a gazdasági krízis ekkor éreztette hatását leginkább Magyarország legtöbb kistérségén. A területitőke-javak a gazdasági krízis előtti 5 évben harmonikus növekedést mutattak kistérségenként, az évenkénti átlagos növekedési 0,53% volt. A gazdasági válság első két évében a területi tőke évenkénti átlagos növekedési üteme 0,89% lett, ami 0,36 százalékpontos emelkedést jelent. *A magyarországi kistérségek területitőke-növekedése tehát nem állt meg a válság első két éve alatt, hanem átlagát nézve elenyésző mértékben nőtt. 2009-ben jelentős visszaesés, 2010. végére némi korrekció volt tapasztalható.*

(5) A magyarországi kistérségek konvergenciáját is elemeztem a területitőke-paradigma aspektusából. Megvizsgáltam, hogy a 20 legnagyobb és 20 legkisebb területitőke-állománnyal rendelkező kistérség növekedésének éves átlaga között mekkora volt az eltérés, volt-e felzárkózás. A kettő között 9,58 százalékpont a különbség a fejlettebb kistérségek javára, a két kontingens között tehát távolodás és nem felzárkózás volt tapasztalható. Más eredményeket kaptam, amikor a 40 legnagyobb és 40 legkisebb területitőke-állománnyal rendelkező kistérség növekedésének éves átlaga közötti differenciát elemeztem. Ezek szerint a 40 legkisebb területi tőkével rendelkező kistérség átlagos évi növekedési üteme 0,24%-os volt, míg a 40 legnagyobb területi tőkével rendelkező kistérség területi tőkéje nem nőtt,

hanem zsugorodott 2,26%-kal. A felzárkózás, a konvergencia ebben a kontextusban már kimutatható, de ez csak úgy alakulhatott ki, hogy a fejlettebb kistérségek zsugorodtak, a legrosszabb pozícióban lévők pedig minimálisan nőttek. Röviden, *a kistérségek között volt konvergencia, de ez lefelé irányuló nivelláció következtében alakult ki, a magasabb területi tőkével rendelkező kistérségek veszítettek a legtöbbet, így deklasszálódtak a kevesebb területi tőkével rendelkező kistérségekhez.*

(6) *A hitelválság egyik legnagyobb vesztese a főváros lett, a több évtizede fennálló monocentrikus térszerkezet kezd felbomlani.* Budapest területitőke-akkumulációja egyenletes volt a válság előtt, vezető pozícióját majdnem mindvégig megőrizte a vizsgált hét év alatt (a 2005-ös és 2006-os évektől eltekintve, ekkor a Balatonfüredi kistérség vette át az első helyet). Azonban, 2008. decemberétől 2009. decemberéig tartó 1 éves időszakban (a válság első éve alatt) szinte teljesen elveszítette az öt év során felhalmozott területi tőkéjét.

(7) A magyarországi területi tőke belső szerkezete viszonylag konstansnak nevezhető. A legerősebb magyarázó erővel a kapcsolati és a kulturális tőke volt, legkisebb hatással az infrastrukturális és társadalmi tőke bírt. Más szavakkal, a kistérségek aggregált területi tőkéjének alakulását 90%-ban kapcsolatrendszerre, valamint lexikális és tacit tudása határozza meg. Ez az eredmény szervesen illeszkedik az új növekedésmélethez, vagyis a regionális növekedés legerősebb tényezője mégsem a verseny volt, hanem a termeléssel és jövedelemszerzéssel összefüggésben álló kooperáció, együttműködés. *Ahogy az előzetesen várható volt, az immateriális tényezők alapvetően meghatározták ebben az időszakban a kistérségek területitőke-ellátottságát, ezzel magyarázható a területitőke-akkumulációja, illetve elvesztése.* Azok a kistérségek tudták bármilyen mértékben javítani területi tőkével mért pozíciójukat, melyek kapcsolatrendszerüket, kulturális mintáikat, sémáikat és tudásbázisukat egyszerre integrálták a regionális gazdasági folyamatokba.

4. Következtetések és javaslatok

A disszertációban a magyarországi kistérségek területi tőkéjének megoszlásával, felhalmozásával, növekedésének ütemével, a felzárkózás tendenciáival és az egyenlőtlenségek alakulásával, valamint a területi tőke felhalmozását elősegítő és gátló tényezők felismerésével foglalkoztam longitudinális vizsgálat keretében. Mivel idősoros kutatásról van szó, ezért nem csak területi viszonyok aktuális feltérképezésére nyílt lehetőségem, hanem a területi folyamatok mögött meghúzódó ok-okozati viszonyok is részben-egészen értelmezhetővé váltak.

A területitőke-modell alapvetően a neoklasszikus endogén növekedésmélethez alakult, „nőtt” ki. Olyan kínálatorientált szemléletet preferál, melyben a régió materiális és immateriális tőkejavainak felismerésével és kihasználásával profít növekedés érhető el. Erre különösen napjainkban van szükség, amikor a nemzetközi gazdasági krízis miatt a pénztőke még korlátozottabb mértékben áll rendelkezésre, a forráshoz jutás egyre nehezebbé válik. A területitőke-paradigmára vonatkozó következtetéseimet és javaslataimat SWOT-analízis keretében fogalmazom meg. A SWOT-elemzés olyan angol mozaikszó, mellyel adott rendszerek, paradigmák és/vagy szektorok erősségei (strengths), gyengeségei (weaknesses), lehetőségei (opportunities) és veszélyei (threats) vannak csoportosítva.

A területitőke-koncepció módszerét, eszközrendszerét és eredményeit azért célszerű figyelembe venni (erősségek), mert a regionális folyamatok és növekedés determinánsai között nemcsak tradicionálisan közgazdasági, hanem szociokulturális tényezők is találhatók, melyeket ez a modell figyelembe vesz, képes számszerűsíteni, kvantifikálni. Így holisztikus szempontok alapján, integrált perspektívában lehet mérni a regionális növekedést, konvergenciát és egyenlőtlenségeket.

A területitőke-modell gyengeségei (weaknesses) közé sorolható, hogy több olyan immateriális területi tényezőt felsorol, melynek elméleti háttere adott, ám empirikusan nem, vagy csak igen korlátozott formában mérhető. Például, CAMAGNI modelljében kiemeli a helyi attitűdöt, mentalitást, viselkedésmódokat, magatartásmintákat, melyek konceptualizálása és operacionalizálása komoly kihívást jelent. Ezek valóban meghatározhatják a régió területi tőkéjét, de mérésénél inkább kvalitatív és primer kutatásokat kell alkalmazni. Ilyen vizsgálatot eddig ROTA (2010) végzett csak egy statisztikai régióban, e kutatás országos szintű kiterjesztése komoly anyagi forrásokat igényel. A láthatatlan tőkejavak felmérése rendszerint kisebb területi egységeken mérhető jobban, kistérségek helyett városi szinten.

A területitőke-paradigma lehetőségeket (opportunities) is rejt magába. A korábban gazdaságon kívüli tényezőknek vélt területi és szociokulturális források (gazdasági kapcsolatok, vállalatok társadalmi beágyazódottsága, földrajzi adottságok, bizalom, stb.) szignifikánsan meghatározza a regionális növekedést. A materiális és immateriális tőkejavak összekapcsolása és a gazdasági folyamatokba való integrálása hozzájárulhat a regionális növekedéshez. A területitőke-modell alkalmazásával történő területi helyzetfeltárással éppen azoknak a potenciáloknak a felderítésére, mozgósítására és hasznosítására van lehetőség, melyek a gazdasági rendszer adott részébe beilleszthetők.

A területitőke-koncepció veszélyei (threats) egyértelműek: a kínálatorientált regionális növekedés stratégiáit követve számos infrastrukturális fejlesztési cél is megvalósulhat a régióban. Azonban, ha az ipari egységek csupán a kedvező adófizetés vagy adómentesség miatt választják a régiót, akkor ezek az infrastrukturális beruházások nem hasznosulnak, nem fognak megtérülni, kihasználatlanok maradnak, mert a vállalati egység rövid ideig marad a régióban. Ezért a lokális kapacitások továbbfejlesztésénél szükséges mérlegelni, hogy a külföldi és/vagy belföldi közvetlen tőkebefektetések vagy beruházások feltétel nélküli támogatása nem minden esetben termel hosszabb távon hasznot, a „terület idegen” vállalatok tevékenységéhez kapcsolódó fejlesztéspolitika károsná válhat (ENYEDI, 2010).

5. Az értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációk

Tudományos könyv idegen nyelven

1. Jóna György (2013): *Introduction to the medical sociology*. Debrecen, University of Debrecen Press.

Tudományos folyóiratok és konferencia-kiadványok idegen nyelven

1. Jóna György – Tóth Tamás (2012): Concept of territorial capital. *E-Studies*, 7: 1-14. <http://www.selyeuni.sk/gtk/e-studies/>
2. Jóna György (2011): Efficiency and resource allocation. The Hungarian managed care system. *Competitio*, 2: 42-56.
3. Jóna György (2010): The strict budget constraints and the Hungarian managed care. In.: Semsei Imre (szerk.): IV. Nyíregyházi Doktorandusz Konferencia Kiadványa. Nyíregyháza, Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar. 239-246.
4. Jóna György (2006): Sociální Postavení Madarskych Zidovyskych Děti a Mládeze. In: Buresova, Gabriela – Zierhutova, Jana (eds.): *Zdravotné Sociální Problematika Dětství v Evropském Kontextu*. Ceske Budejovice: Jihocesky. 31-36.
5. Jóna György (2006): Social Situation of the Hungarian Jewish Children and Youth. In: Buresova, Gabriela – Zierhutova, Jana (eds.): *Health and Social Quetions of Childhood in European Context*. Ceske Budejovice: Jihocesky. 35-43.
6. Jóna György (2005): Normativ-Critical Functions of the Civil Society in the Era of Globalization. 1-16.pp. www.crida-fr.org/03-actualites/streams/stream%203/1%20-%20ISTR-EMES_paper_Gyorgy.rtf
7. Jóna György (2005): Past and Future of the Hungarian Welfare State. http://mail.de-efk.hu/uj/018/jona_welfare_handout.pdf

Tudományos könyv, könyvrészlet

1. Jóna György (2013): *Bevezetés az egészségzociológiába*. Debrecen, Debreceni Egyetem.
2. Jóna György (2013): A foglalkoztatottság és a felsőoktatás integrációjának technikái. In.: Jancsák Csaba (szerk.): *Felsőoktatás és munkaerőpiac – eszményektől a kompetenciák felé*. Szeged, Szegedi Egyetem. 32-54.
3. Jóna György – Jávorné Erdei Renáta (2012): Szubjektív egészségi állapot meghatározó tényezői Nyíregyházán. In.: Fábián G. – Patyán L. – Huszti É. (szerk.): *Életminőség Nyíregyházán 2008-2010*. Nyíregyháza, Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar.
4. Jóna György (2009): Gazdasági fejlődés és felsőoktatási rendszer. In: Jancsák Csaba (szerk.): *Fiatalok a Kárpát-medencében*. Szeged: Belvedere Kiadó. 61-80.

5. Jóna György (2008): A magyarországi munkaerőpiac és felsőoktatás kongruenciája. In: Krémer András – Matiscsák Attila (szerk.): *Tér és tudás. Egyetemek, mint tudás-, innovációs- és regionális központok*. Szeged: Belvedere Kiadó. 167-184.
6. Jóna György (2008): Szociális ellátórendszer az Európai Unióban. In: Bódi Ferenc (szerk.): *Helyi szociális ellátórendszer*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézete. 17-31.
7. Jóna György (2007): *Jóléti politikák*. Nyíregyháza: Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar.

Tudományos folyóiratok

1. Jóna György (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom*, 1: 30-52.
2. Jóna György (2012): Fiatal oláh cigányok területi identitása – egy kvalitatív vizsgálat eredményei. *Társadalmi Együttélés*, 4: 1-12.
3. Jóna György (2012): Klaszterek az újkapitalizmusban. *Valóság*, 1: 31-43.
4. Jóna György (2010): Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek. *Statistikai Szemle*, 13: 1260-1262.
5. Jóna György – Kriszbacher Ildikó – Lukácskó Zsolt (2010): Irányított verseny – irányított betegellátás. *Acta Medicinæ et Sociologica*. 1: 33-53.
6. Jóna György (2009): Pénzügyi válságok a fejlődő országokban. Tanulmányok a globalizált pénzügyi rendszer sérülékenységéről. *Statistikai Szemle*, 1: 106-108.
7. Jóna György (2005): A debreceni zsidó ifjúság csoportazonosságáról – a zsidó etnicitás fényében. *Szociológiai Szemle*, 4: 56-68.

A disszertáció témájához kötődő konferencia-előadások

1. Jóna György: A magyarországi kistérségek területi tőkéjének alakulása a gazdasági krízis előtt és alatt. Az előadás elhangzott a Széchenyi István Egyetemen a Fiatal Regionalisták VIII. konferenciáján 2013. június 22-én.
2. Jóna György – Tóth Tamás: A fürdővárosok területi tőkéje. Az előadás elhangzott Kunszentmiklóson Fürdővárosok tudományos konferencián 2013. május 3-án.
3. Jóna György: A területi tőke mérési lehetőségei. Az előadás elhangzott a Magyar Tudományos Akadémián az Enyedi György Emlékkonferencián 2013. április 27-én.
4. Jóna György: Subjective health status and chronic disease. Az előadás elhangzott a Debreceni Egyetem Egészségügyi Karán amerikai doktoranduszok továbbképzésének konferenciáján 2011. március 7-én.
5. Az Akadémiai Könyvszemle keretében Farkas János, Krémer András, Matiscsák Attila és Jóna György közös, „Tér és tudás – egyetemek mint regionális, oktatási és innovációs központok” című kötetét mutatják be 2009. március 5-én 16 órakor. A beszélgetést Tandi Lajos újságíró vezeti. Szervező: a Szegedi Akadémiai Bizottság titkársága. Helyszín: SZAB-székház.

6. Jóna György: *Gazdasági fejlődés és felsőoktatási rendszer*. Az előadás elhangzott az Eszményektől a kompetenciák felé című konferencián Szegeden 2008. április 26-án.
7. Jóna György: *A gazdasági rendszer és a felsőoktatás összehangolásának szükségességéről*. Az előadás elhangzott Doktorandusz Tudományos Ülésen Nyíregyházán 2007. december 07-én.
8. Jóna György: *A felsőoktatás és munkaerőpiac kongruenciájának lehetséges módszerei*. Az előadás elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének XVI. évi közgyűléssel egybekötött tudományos ülésének keretében Nyíregyházán 2007. október 6-án.

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁHOZ NEM KÖTŐDŐ PUBLIKÁCIÓK

Tudományos könyv, könyvrészlet

1. Jóna György (2010): A Világbank felnőttképzési programjai. In.: Juhász Erika (szerk.): *Harmadfokú képzés, felnőttképzés és regionalizmus*. Debrecen: Center for Higher Education Research and Development. 350-357.
2. Jóna György (2005): A zsidó identitás reneszánsza napjainkban Nyíregyházán. In: Bay Ilona – Fábián Gergely – Gomez Roberto – Hajnal Béla – Jóna György – Ködmön József – Takács Péter (szerk.): *Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar Tudományos Közleményei III*. Nyíregyháza: START. 171-187.

Tudományos folyóiratok

1. Jóna György (2010): Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek. *Statisztikai Szemle*, 13: 1260-1262.
2. Jóna György (2010): Az irányított betegellátás költséghatékonysága Magyarországon. *Egészség-Akadémia*, (I.) 3: 221-230.
3. Jóna György (2007): A debreceni zsidó ifjúság csoportazonosságáról – egy empirikus vizsgálat metszetében. *Debreceni Szemle*, 2: 222-235.
4. Jóna György (2005): Diktatórikus struktúrák kialakulása és az általuk teremtett társadalmi viszonyok jellegzetességei – a koestler-i életmű alapján. *Pro Philosophia Füzetek*, 43: 159-171.

Tudományos konferencia-előadás kiadványban megjelentetve

1. Jóna György – Jávorné Erdei Renáta (2011): Vélt egészségi állapot változásai. Nyíregyháza: DE EK. 13.
2. Jávorné Erdei Renáta – Jóna György – Fábián Gergely (2011): Nyíregyházi lakosság életminősége. *Népegészségügy*, 89. vol. 3: 265.
3. Jóna György (szerk.): *Tudományos Előadások*. Nyíregyháza: DE-EFK. 2006.
4. Jóna György (2010): A magyar irányított betegellátás finanszírozási technikája. In.: Vincze Krisztián (szerk.): *A Nemzetközi III. Nyíregyházi*

- Doktorandusz Konferencia Kiadványa*. Nyíregyháza: SZAGK Hittudományi Főiskola. 29-40.
5. Jóna György (2009): Az amerikai egészségbiztosítás jelene. In.: Kerekes Benedek (szerk.): *A II. Nyíregyházi Doktorandusz Konferencia*. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó. 39-47.
 6. Jóna György (2007): A globalizáció-kritikai mozgalmak teoretikus vezetőiről. In: Lehoczky László – Kalmár László (szerk.): *MicroCAD 2007 International Scientific Conference*. Miskolc: ME. 51-57.
 7. Jóna György (2007): A globalizáció-kritikai mozgalmak általános jellemzői. In: Lehoczky László – Kalmár László (szerk.): *MicroCAD 2007 International Scientific Conference*. Miskolc: ME. 57-63.
 8. Jóna György (2006): Az újkapitalista rendszer és az oktatási struktúra. In: Buda András – Kiss Endre (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia és az oktatás finanszírozása*. Debrecen: Kapitális KFT. 324-334.
 9. Jóna György (2006): Átmenet a szocializmusba. In: Lehoczky László (szerk.): *MicroCAD 2006 International Scientific Conference*. Miskolc, 81-85.
 10. Jóna György (2006): A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei fiatal cigányok etnikai identitásáról. In: Nagy Péter (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének XIV. évi Közgyűléssel egybekötött tudományos ülésének előadásai*. Nyíregyháza: CD. 136-142.
 11. Jóna György (2006): A kritikai társadalomelmélet aktualizálása. In: Jóna György (szerk.): *Tudományos Előadások*. Nyíregyháza: DE-EFK. 21-34.
 12. Jóna György (2005): A nyíregyházi zsidó fiatalok változó önazonosságáról – egy szociológiai vizsgálat tükrében. In: Kókai Sándor (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének XIII. évi közgyűléssel egybekötött tudományos ülésének előadásai*. Debrecen: Kapitális Kiadó. 165-171.
 13. Jóna György (2005): A magyarországi zsidó etnicitás a kritikai társadalomelmélet aspektusából. In: Galó Miklós – Vass Lajosné: *Tudásalapú gazdaság és életminőség*. Nyíregyháza: Szabolcs – Szatmár – Bereg Megyei Tudományos Közalapítvány Füzetek 21. 269-272.
 14. Jóna György (2004): *A debreceni zsidó ifjúság etnikai identitásáról*. Debrecen: Debreceni Egyetem Hatvani István Szakkollégiuma. 11.
 15. Jóna György (2003): *Alfred Schütz és Mannheim Károly tudásszociológiai elméleteinek szintetizálása*. Debrecen: Debreceni Egyetem Hatvani István Szakkollégiuma. 10-11.
 16. Bay Iлона – Fábíán Gergely – Gomez Roberto – Hajnal Béla – Jóna György – Ködmön József – Takács Péter (szerk.): *Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar Tudományos Közleményei III*. Nyíregyháza: START. 2005.

Egyéb publikációk

1. Jóna György (2012): Kétségek közt – zsidó öntudat és integráció Nyíregyházán. II. rész. *Sófár*, זאה'גער'י'נבתידוהיההליהקהרותע, ה 5: 9-11.
2. Jóna György (2012): Kétségek közt – zsidó öntudat és integráció Nyíregyházán. I. rész. *Sófár*, זאה'גער'י'נבתידוהיההליהקהרותע, ה 4: 6-7.
3. Jóna György (2010): A bevándorlók egészségi és társadalmi státusza. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 3: 389-391.
4. Jóna György (2006): A cigány fiatalok etnikai csoportazonosságáról. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2: 167-174.
5. Jóna György (2005): A debreceni és a nyíregyházi zsidó fiatalok átalakuló önértelmezésének összehasonlító vizsgálata a rendszerváltástól napjainkig. *Új Ifjúsági Szemle*, 2: 58-73.
6. Jóna György (2010): A bevándorlók magyarországi szociális és egészségi ellátásáról. *Esély*, 4: 125-129.
7. Jóna György (2009): Az izraeli Schechter Intézet. 1-5. pp. <http://cherd.unideb.hu/terd/kf/JS.pdf>
8. Jóna György (2008): A cigány népesség élethelyzete és kitörési lehetőségei. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 3: 390-393.
9. Jóna György (2007): Nemzetközi összehasonlító oktatáskutatási statisztikák. *Educatio*, 2: 345-348.
10. Jóna György (2006): Megyénk nyomorban élőinek létfeltételei a XX. században. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 1: 103-105.
11. Jóna György (2006): A klasszikus tudásszociológia axiómái. http://odin.de-efk.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=85&temid=27